

1. Na Katedře sociologie FF UK působíte od roku 1990. Mohl byste svou dosavadní profesní dráhu na této katedře ve stručnosti shrnout?

Když jsem v listopadu 1990 nastoupil na katedru sociologie jako odborný asistent, měl jsem za sebou sedmiletou zkušenost v oblasti výzkumu veřejného mínění. Začal jsem učit *Úvod do sociologie* a vzhledem k mé předchozí dráze také *Sociologii veřejného mínění*. Přednášel jsem různě koncipované kurzy *Základů sociologie* pro studenty jiných oborů a k tomu jsem postupně přidával specializované výběrové přednášky a semináře. Během času jsem se stále více zaměřoval na problematiku obecné sociologické teorie. Dnes spočívá těžiště mého pedagogického působení v dvousemestrálním kurzu *Soudobé světové sociologie*.

2. Po r. 1990 jste vyučoval základům sociologie i studenty Ústavu politologie FF UK. V jakém vztahu jsou podle Vás sociologie a politologie?

Kdybych použil slovníku amerického sociologa Ervinga Goffmana, mohl bych říci, že jde o vztah jakési „zdvořilé nevšímavosti“. Jsou tu nepochybně určité styčné body, některá společná témata a teoreticko-metodologické přístupy, ale opravdový dialog podle mého soudu chybí. Přitom se u nás namnoze sociologové a politologové vzájemně znají, setkávají se na nejrůznějších fórech, jsou mezi nimi přátelské vztahy, užší spolupráce se však nerozvinula. Naopak, převažuje tendence ke specializaci, která je samozřejmě spojena s tím, že každý cítí potřebu vyprofilovat se jako odborník na nějakou zvláštní, svébytnou oblast vědy. Jako celkem logický krok je pak možné v tomto kontextu nahlížet skutečnost, že základy sociologie byly z osnov politologie na Filozofické fakultě koncem devadesátých let vypuštěny. Ostatně, platí to i obráceně, na oboru sociologie se také žádné základy politologie neučí, bývá ovšem vypisován volitelný kurs sociologie politiky.

4. Jakou úlohu by měla podle Vás hrát sociologie v rámci politologie? Je nutné, aby politolog prošel sociologickou přípravou? A měl by se třeba politolog sám orientovat v sociologické teorii, nebo stačí, aby dokázal využít výsledků sociologických výzkumů?

Nejsem politolog, a proto si myslím, že nemám právo vynášet o politologii soudy tohoto typu. Domnívám se, že politologové musí jednoduše rozumět procesům, které se odehrávají v oblasti politiky. Pokud jim k takovému porozumění stačí specializované vědění, které je rozvíjené v rámci politologie, pak je to v pořádku. Je tu ale otázka – na níž si politologové musí odpovědět sami – a sice, zda lze těmto procesům porozumět, nebereme-li v potaz např. psychologii, ekonomii nebo právě sociologii. Pokud jde o informace, které přináší sociologický výzkum, tady si myslím, že by se politologové rozhodně nemuseli programově stavět do role pouhých konzumentů. Jsem názoru, že těsnější spolupráce na těchto výzkumech – jak ve fázi přípravné, tak i ve fázi realizační a interpretační – může být politologii jediné ku prospěchu.

3. Sociologie dříve silně tendovala k pojetí sebe sama jako vědecktější náhrady filosofie, jako jednotlicího prvku společenských věd. Jaký na to máte názor? Pokládáte takové ambice sociologie za oprávněné?

Nemyslím si, že tendence, o které hovoříte, by byla nějakou typickou tendencí celé sociologie, spíš je to jakási nenaplněná ambice některých sociologů. Ostatně sociologie vždy byla a stále je vědou multiparadigmatickou. To znamená, že nedokáže na metodologicko-teoretické úrovni sjednotit ani sebe sama (připomeňme např. rozpor mezi individualismem a holismem nebo mezi kvantitativní a kvalitativní metodologií), natož aby chtěla sjednocovat ostatní obory. Pokud k nějakému interdisciplinárnímu propojení nebo dokonce sjednocení dochází, neděje se tak obvykle na bázi nějaké integrující vědy, ale v důsledku řešení nějakého společného problému, anebo díky společnému sdílení určitého paradigmatu, jakým je např. strukturalismus nebo systémová teorie. Interdisciplinaritu považuji osobně za velice žádoucí. Vždy mne také zajímalo, jaké diskuse probíhají v ostatních vědách. A přestože nejsem žádným naturalistou, myslím si, že je důležité mít určitý přehled i o tom, co se děje ve vědách přírodních. Soudobá „rozparcelovanost“ a „roztříštěnost“ společenských věd mi poněkud vadí. Mimo jiné i proto, že se někdy pojí s jakousi narcistickou sebezahleděností, přeceňováním či vyvyšováním vlastního oboru a prezíráním nebo podceňováním těch druhých. Mně osobně jsou proto hodně blízcí badatelé, pro které problém sebezpřířazení k nějaké disciplíně není prvořadou záležitostí, autoři, kteří se snaží hranice jednotlivých oborů systematicky překračovat. Mám na mysli např. Norberta Eliase nebo Talcotta Parsonse.

4. Svou habilitační práci jste věnoval tématu času v sociologické teorii. Jak jste se k této problematice dostal?

Jde o poměrně dlouhou historii. K problematice času mne na sklonku mého studia, tedy někdy na začátku osmdesátých let přivedla kniha Arona Gureviče *Kategorie středověké kultury*, kterou pár let před tím vydala Mladá fronta. Další inspirací pro mne byla kniha Lewise Mumforda *Technika a civilizace*, jež vyšla v českém překladu už v roce 1947. Svě první kroky na tomto poli jsem diskutoval s docentem Eduardem Urbánkem. Téma mne nikdy nepřestalo zajímat, ale po ukončení studia na filozofické fakultě jsem se několik let orientoval především na problematiku veřejného mínění. Soustavněji jsem se k problému času vrátil teprve v roce 1991, kdy jsem se dostal na dvouměsíční stáž do Vídně. Významným byl pak i pobyt na univerzitě v Kostnici u Iliji Šrubaře v roce 1993. Téma času se tehdy pro mne stalo výzvou; přitahovala mne jeho obtížná uchopitelnost, ale i to, že ho sociální vědy hodně opomíjely. Čas se však pro mne nikdy nestal tématem výlučným. A tak došlo k tomu, že jsem ho v dalších letech opakovaně opouštěl a pak se k němu znovu vracel. Napsal jsem o něm několik článků, dvě knihy, a nakonec z toho byla i habilitace.

5. Značnou pozornost věnujete systémovým teoriím v sociologii, zvláště teoriím Talcotta Parsonse a Niklase Luhmanna. V čem shledáváte největší přínos systémového pojetí?

Parsons a Luhmann jsou pro mne významní svým úsilím soustředěným na budování obecné sociologické teorie. Parsonsův přínos není podle mého soudu dodnes náležitě doceněn. Jeho dílo označené zjednodušující nálepkou „strukturní funkcionalismus“ je v současnosti většinou opomíjeno a přehlíženo jak něco, co vyšlo z módy a je zkrátka pasé. Přitom je ale zřejmé, že se pojetí sociologické teorie, které Parsons formuloval, se stalo základem práce i pro mnohé z těch současných sociologů, kteří ho dnes kritizují anebo ignorují.

6. Při té příležitosti je třeba zmínit, že jste loni oživil sekci sociologické teorie v rámci Masarykovy české sociologické společnosti a uspořádal jste konferenci věnovanou právě odkazu Talcotta Parsonse. Letos chystáte pokračování. Čemu bude věnováno?

26. května tohoto roku se bude v univerzitní budově v Jinonicích konat konference věnovaná postparsonovským teoriím sociálních systémů. Předpokládám, že se zde bude hovořit o sociálních systémech, strukturách a sítích. Příspěvky by se měly koncentrovat na teoretické otázky sociálního řádu, integrace, solidarity, koheze, případě dezintegrace, konfliktu a rizika.

7. Zůstaňme ještě u systémového pojetí, konkrétně u teorií Niklase Luhmanna. Ve své přednášce „Paradigm lost“ z r. 1989 – ale v mnoha směrech již dříve – Luhmann odmítl představu normativního konsensu jako základu společenského řádu a rovněž odmítl jakékoli teoretické pokusy určitý společenský řád tímto způsobem legitimizovat. Obracel se tak nejen proti teoriím Jürgena Habermase či anglosaského komunitarismu, ale svým způsobem i proti nejvlivnější z liberálních teorií politiky, Rawlsově teorii spravedlnosti. Přinejmenším tím ale vyslovoval zásadní pochybnost, má-li spor liberalismu a komunitarismu – patrně nejvýznamnější téma politické a morální filosofie poslední třetiny 20. st. a v mnoha směrech úběžník diskusí dodnes – vůbec nějaký smysl. Souhlasíte s Luhmannem?

Luhmannova teoretická konstrukce je svým způsobem fascinující. Mimo jiné i proto, že ukazuje, jakým rizikem se pro soudobou společnost stává její prohlubující se funkcionální diferenciace. Luhmannova sociologie ukazuje moderní společnost jako celek rozdiferencovaný na funkcionálně závislé, zároveň však autonomní dílčí systémy, které jsou pro sebe navzájem okolními světy. Tím je logicky nastolena otázka existence či neexistence možných sjednocujících sil či integračních mechanismů. Na rozdíl od Parsonse, který integraci přisuzuje apriorně klíčový význam, Luhmann žádný takový předpoklad neformuluje. V důsledku prosazování funkcionální diferenciace je podle něj nemyslitelné, představit si společenské místo, ze kterého by mohly být jednotlivé dílčí systémy společnosti koordinovány. Za sebe ovšem musím dodat, že o některých Luhmannových tvrzeních pochybuji. Problém spatřuji zejména v tom, že jeho systémová perspektiva ignoruje problém sociálních aktérů. Ti jsou podle této koncepce pouhým okolím (systémovým prostředím) pro sociální systémy a pro jejich autopoietický samopohyb.

8. Jste také autorem menší monografie, věnované civilizační teorii Norberta Eliase. Tato teorie vyvolala diskuse v celé řadě humanitních oborů, u zrodů některých oborů přímo stála (historická antropologie). V čem Elias obohatil Vás?

Na Eliase jsem narazil díky tomu, že tento autor napsal monografii věnovanou problematice času. Začal jsem se o něj zajímat a postupně jsem se seznamoval s jeho dalšími pracemi. Byl to pro mne tehdy ohromný zážitek. V době, kdy se u nás o jeho díle příliš nevědělo, mi pomohl zejména profesor Herman Korte, který v první polovině devadesátých let působil na Univerzitě v Hamburku. Elias byl pro mne vzorem svým interdisciplinárním přístupem a především tím, že dokázal odhalit problémy, které badatelé před ním vůbec neviděli.

9. Elias sice hovoří o „sociogenezi“ západní společnosti, vzhledem k úzkému propojení „psycho-“ a „sociogenetické“ roviny výkladu je ale nárok jeho teorie – přinejmenším skrytě – nesporně univerzalistický. Je podle Vás Eliasova teorie použitelná – pokud je použitelná – pro lidské společnosti obecně, nebo jen pro specifický případ společnosti evropské?

Podle mého soudu podávají Eliasovy práce určitá vysvětlení, která se týkají dlouhodobého vývoje evropské společnosti. Pokud jde o univerzalistické snahy vdávat je za obecně platnou vývojovou teorii, zde bych byl velice opatrný. Mám pocit, že společenství badatelů, které se dnes kolem Eliasova díla semklo, má tendenci tuto teorii kanonizovat a velice ostře vystupuje proti všem odchylkám a neortodoxním výkladům. To mne nutí držet si od něj určitý odstup.

10. Norbert Elias může být také dobrým základem pro další otázku. Jakkoli totiž svou teorii v hlavních rysech představil již koncem 30. let 20. st., prošla zprvu bez povšimnutí a onen náhlý průlom do řady humanitních oborů přišel až koncem 70. let 20. st.. Jak si tuto skutečnost vysvětľujete? Co je z Vašeho pohledu – pohledu vědce/sociologa – předpokladem rozšíření či obecného přijetí určité teorie uvnitř vědecké komunity?

Myslím, že o úspěšnosti a popularitě určitého přístupu uvnitř vědecké komunity většinou rozhoduje to, jak dokáže odpovědět na aktuální problémy, jak dokáže pojmenovat a zachytit to, co, jak se říká, „visí ve vzduchu“. Co se týče Eliase, jeho případ je, myslím, trochu složitější, protože jeho sociologie se k aktuálním otázkám nikdy příliš neobracela. Domnívám se, že zájmu o jeho dílo napomohlo vedle nesporné originality zejména to, že sedmdesátá léta byla charakteristická tím, co Alvin Gouldner označil výrazem „krize západní sociologie“. Dosavadní přístupy reprezentované zejména strukturním funkcionalismem byly tehdy opuštěny a sociologie hledala cestu jak dál. Velký zájem v této době vyvolávala mimo jiné fenomenologická sociologie, jejíž kořeny sahají rovněž do třicátých let. Dílo Norberta Eliase v takové situaci jednoduše nabízelo jinou zajímavou alternativu.